DENUMIRI PENTRU ‘TATĂ VITREG’ ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE, PE BAZA ALRR. *SINTEZĂ*

MIHAELA-MARIANA MORCOV

În acest articol, ne propunem să analizăm denumirile dialectale înregistrate în volumul al III-lea al ALRR. *Sinteză* (volum aflat în curs de elaborare) cu sensul ‘tată vitreg’. În acest scop, vom identifica, în prima etapă a cercetării, principalele arii lexicale constituite de termenii în discuție. Datele referitoare la distribuția geografică a denumirilor vor fi valorificate, ulterior, pentru a determina succesiunea cronologică a ariilor lexicale şi pentru a detalia anumite aspecte în legătură cu istoria cuvintelor. Întrucât harta ‘Tată vitreg’ prezintă interes nu numai pentru istoria limbii, ci şi pentru domeniul etnografiei sau al antropologiei, ne vom referi, totodată, la relația existentă între mentalitatea vorbitorilor şi motivațiile semantice ale denumirilor.

I. TERMENI CARE FORMEAZĂ ARII

Cu sensul ‘tată vitreg’, au fost înregistrate următoarele sintagme şi cuvinte:

• *tată vitreg*, sintagmă creată prin alăturarea substantivului *tată* şi a adjectivului *vitreg* (< lat. *vitricus* ‘tată vitreg’). Sintagma menționată şi variantele sale fonetice sunt atestate în majoritatea localităților de pe teritoriul României şi în câteva puncte din Basarabia.

• *tată de-a(l) doilea*, o sintagmă motivată semantic, subliniază statutul de rudă prin alianță pe care îl are tatăl vitreg; formează arie unitară în Basarabia şi este des întrebuințată în Moldova, Bucovina, precum şi în Muntenia. Câteva atestări ale denumirii mai apar în estul şi sud-estul Transilvaniei.

Din punct de vedere morfologic, ne reține atenția un aspect legat de utilizarea invariabilă a articolului *a* în forma numeralului ordinal *a doilea*. Fenomenul a fost consemnat, cu precădere, în graiurile din Moldova, Bucovina şi din Basarabia, însă el este întâlnit şi în Dobrogea: într-o localitate (872). Totodată, remarcăm faptul că în mai multe localități din Moldova şi Bucovina, articolul din componența numeralului ordinal *(de-)al doilea* este variabil, ceea ce ar putea relativiza afirmația potrivit căreia folosirea variabilă a articolului posesiv genitival este specifică subdialectului muntean[1].

[1] În legătură cu folosirea variabilă (invariabilă) a articolului posesiv genitival în graiurile dacoromâne, vezi Ionică 1984: 176, Lăzărescu 1984: 219, Neagoe 1984: 259, Urițescu 1984: 303, Vulpe 1984: 333.

FD, XXXIV, Bucureşti, 2015, p. 71–76

BDD-A21079 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:14 UTC)

• Motivația care se află la baza sintagmei *tată de-al doilea* revine în cazul construcției *tată d-a doora*. Aceasta a apărut prin sudarea cuvintelor *de-a doua oară*. Denumirea menționată a fost înregistrată ca răspuns principal în trei localități din Muntenia, şi ca răspuns secundar în trei localități din Republica Moldova. Paul Lăzărescu vede în construcțiile *di-a dăura*, *di-a daura* sau *di-a triura* un indiciu evident al tendinței de adverbializare pe care o manifestă, la nivelul graiurilor, numeralul ordinal (Lăzărescu: 223). Este posibil ca acest proces să se fi declanşat încă din româna comună, din moment ce adverbului din dacoromână îi corespunde în aromână un cuvânt format după acelaşi tipar: *a-doáŭra* (DDA *s.v.*).

Harta denumirilor dialectale cu sensul ʻtată vitregʼ arată faptul că procesul de gramaticalizare a continuat cel puțin la nivelul graiurilor dacoromâne, prin adjectivizarea adverbului *de-a dăura*. Denumirea *tată adăorat* a fost înregistrată în punctul cartografic 944 din Oltenia. Nu întâmplător, localitatea în care a fost obținut răspunsul se află la granița dintre Oltenia şi Banat, unde, potrivit Victorelei Neagoe (1984: 261), a fost înregistrat adjectivul *adăurat*, *(a)dăuorată*. Acest lucru se confirmă şi la nivelul a două dintre răspunsurile secundare, cu sensul ʻtată vitregʼ (în punctele 4 şi 24), consemnate în Banat.

• Cuvinte înrudite cu substantivul *maştehă* (*maştihă*) ‘mamă vitregă’

Datele pe care le furnizează harta onomasiologică *Tată vitreg* şi *Mamă vitregă* sugerează o ipoteză mai nuanțată fața de explicația admisă până în prezent în legătură cu etimologia cuvântului *maştehă*, considerat de către majoritatea lingviştilor români de origine slavă (DLR, TDRG3, CihacII).

(Tată) maşteh şi termenii înrudiți sunt înregistrați exclusiv într-o arie compactă din nord-vestul țării, în timp ce femininul *maştehă* şi variantele sale fonetice formează arie în aceeaşi zonă, dar sunt atestate şi în câteva puncte din Moldova şi din Basarabia[2]. Distribuția geografică arată că aria de răspândire a cuvântului *maştehă* a fost odinioară mult mai extinsă decât în prezent. Termenul a pătruns, într-adevăr, prin influență slavă, dar atât el, cât şi formele de masculin corespunzătoare trebuie să se fi consolidat în partea de nord-vest a țării prin intermediul maghiarei. În această limbă, *mostoha* înseamnă ‘vitreg’ (*Magyar–román szótár*, 2005, *s.v.*).

1. (tată) *maşteh*

Cuvântul *maşteh* provine din substantivul feminin *maştehă*. Este înregistrat în câteva puncte din nordul şi estul Transilvaniei, precum şi într-o localitate din estul Crişanei.

2. (tată) *măştehoi*

S-a format, prin derivare cu sufixul *-oi*, de la substantivul *maşteh*. Sufixul *-oi* cumulează valoarea peiorativă cu cea moțională. Este atestat în sudul şi în vestul

[2] Cu excepția unei localități, în Basarabia, nu au fost înregistrate substantive de genul masculin care fac parte din familia cuvântului *maşteh*. În lipsa altor răspunsuri care să ateste prezența cuvântului *maşteh* sau în lipsa unui cuvânt derivat de la *maşteh* în estul spațiului dacoromân, am folosit harta *Mamă vitregă* din ALRR. *Sinteză* (întrebarea 471). Această hartă face parte din volumul al III-lea al ALRR. *Sinteză* (în curs de elaborare) şi a fost realizată de Daniela Răuțu.

BDD-A21079 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:14 UTC)

Transilvaniei. Denumirea apare însă, cu predilecție, în graiurile din Crişana unde formează o arie aproape compactă.

3. (tată) *măştioi*

Forma rezultată din cuvântul *măştehoi*, prin afonizarea consoanei [h], a fost înregistrată în Banat, unde fenomenul este curent, în două puncte din nordul Crişanei (175, 207) şi în trei localități din vestul Transilvaniei (369, 403 şi 440).

Conotația peiorativă a sufixului *-oi* (cu varianta specifică Banatului *-óń*) este confirmată de precizarea oferită de un vorbitor. Astfel, în punctul 7 s-a menționat că denumirea *tátă măşćoń* este întrebuințată când persoana desemnată astfel nu este de față.

4. (tată) *maşter*

Cuvântul formează arie în centrul Transilvaniei. A fost, de asemenea, înregistrat în două localități din nordul şi nord-vestul Olteniei (905, 942) şi se află în continuitatea ariei constituite de cuvintele *maşteh*, *măştehoi* şi *măştioi*.

Semnalăm prezența unei forme refăcute de singular: (tată) *maştru* (281).

• Cuvântul *tată* este înregistrat cel mai frecvent în Moldova, Bucovina şi în Oltenia. Termenul apare izolat în Transilvania şi în Muntenia.

II. Denumiri sporadice aflate în legătură cu mentalitatea comunității tradiționale româneşti

Semnificația denumirilor motivate semantic este adânc înrădăcinată în atitudinea pe care comunitatea rurală românească o manifestă față de cuplurile conjugale constituite prin destrămarea unor căsnicii. Din datele etnografice şi lingvistice prezentate de Iulia Mărgărit, pentru spațiul muntenesc, se poate trage concluzia că aceste cupluri nu sunt pe deplin acceptate şi integrate social (Mărgărit 1995: 139), din cauza conotației negative a neşansei. La nivel lingvistic, fenomenul în discuție se reflectă, în subdialectul muntean, prin intermediul sintagmei *casă întreagă* „cuplu conjugal neştirbit, neatins, nerefăcut, aşa cum a fost consacrat printr-o căsătorie unică”.

Construcția trebuie corelată cu denumirea *tată priminit* (lit.) ‘tată schimbat’, consemnată într-o localitate din Bucovina (545). Nu întâmplător, Elena Niculiță Voronca înregistrează, în aceeaşi zonă a țării, adjectivul *neprimenită* ‘necăsătorită a doua oară’, în contextul „babă neprimenită cu alt moş” (Voronca 1998: 210).

Întrucât se opune idealului de familie unitară, iar, din perspectiva mentalității tradiționale, este incapabil să suplinească dragostea tatălui adevărat, tatăl vitreg se confruntă cu dificultatea de a-şi găsi un loc demn în familie şi în comunitatea din care face parte. Apar, în consecință, denumiri denigratoare ca *tată măşćoń* (vezi mai sus), *tată strîcat* (punctul 278) sau (tată) *di adunăturî* (primit ca răspuns secundar în punctul 0136, din Basarabia). Uneori însă comunitatea sau familia sunt instituțiile care intervin pentru soluționarea acestei probleme, atribuindu-i tatălui vitreg diverse roluri. Când nu este acceptat ca locțiitor al tatălui, tatăl vitreg poate

BDD-A21079 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:14 UTC)

fi identificat, de exemplu, cu tutorele (*tútur* punctul cartografic 479) sau cu tatăl adoptiv (punctul 706 din Muntenia). Nefiind suficient de bine conturat, statutul tatălui vitreg este asociat, în graiurile din Transilvania, cu termenii generici *bade* (înregistrat în 8 localități) şi *tete* (punctele 303, 324 şi 342).

Potrivit datelor din DA, cuvântul *bade* este un termen de adresare reverențioasă, folosit în mediul rural, pentru un bărbat mai în vârstă sau pentru un frate mai mare (DA, I/1 *s.v.*). *Tete* este atestat, în DLR, ca termen folosit de cineva pentru a vorbi cu sau despre: tatăl său, bunicul, fratele mai vârstnic, unchiul sau un bărbat mai în vârstă (DLR, XI/2, *s.v.*). Având în vedere că utilizarea cuvântului, ca termen de adresare în relațiile cu fratele mai mare sau cu unchiul, este specifică Transilvaniei, se poate ca tocmai această întrebuințare să fi reprezentat motivația sensului figurat, ʻtată vitregʼ.

Tot comunitatea rurală şi familia propun soluții alternative excluderii sociale a individului în cazul în care un copil se naşte în afara căsătoriei. Astfel, fetele care rămâneau însărcinate erau căsătorite în mod ritualic cu o salcie (apud Evseev 1994: 162, cf. Frâncu, Candrea 1888:171). Prin urmare, salcia devenea simbolic părintele copilului nedorit. Putem stabili o analogie între această plantă şi tatăl vitreg, care la rândul lui îşi asumă rolul de părinte, deşi nu reprezintă tatăl biologic al copilului. Tocmai această analogie ar putea reprezenta motivația sintagmei *tátă de sálcă* ʻtată vitregʼ, înregistrată în punctul 392 din Transilvania. Paralelismul dintre statutul tatălui vitreg şi ceea ce simbolizează salcia în cultura populară românească transpare şi la nivelul unei ghicitori culese de Artur Gorovei. Salcia este definită, astfel, ca o plantă lipsită de rod care prinde uşor rădăcini în pământ: „ce se prinde degrabă şi nu face roadă” (Gorovei 1898: 327).

Asemenea salciei, papura este o plantă sălbatică, întâlnită în preajma apelor. Numele papurei a fost asociat cu tatăl vitreg, prin sintagma (tată) *di papură*, în două localități din Republica Moldova: 0176 şi 0224. Cele două plante (salcia şi papura) sugerează caracterul pasager al tatălui vitreg în existența copilului.

CONCLUZII

Harta denumirilor dialectale ale ʻtatălui vitregʼ nuanțează probleme punctuale legate de etimologia cuvintelor sau de succesiunea cronologică a ariilor lexicale. Totodată subliniază anumite aspecte de interes pentru morfologia dialectală a limbii române.

Referitor la straturile etimologice ale limbii române, dar şi la distribuția geografică a denumirilor luate în discuție, putem delimita o arie conservatoare, constituită din atestările termenului de origine latină, *vitreg*. Prezența acestui termen, chiar şi în câteva localități din zona unde preponderent au fost înregistrate cuvinte derivate de la cuvântul de origine slavă *maştehă*, arată că *vitreg* avea, cândva, răspândire generală. În aria formată de cuvântul moştenit au pătruns

BDD-A21079 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:14 UTC)

formele de masculin ale cuvântului de origine slavă, *maştehă*. Având în vedere zona în care au fost înregistrate şi numărul redus de atestări, se poate presupune că *maşteh* şi variantele sale fonetice nu au avut niciodată vitalitatea termenului moştenit. O arie mai recentă formează denumirea *tată (de)-al doilea*, a cărei transparenţă semantică explică frecvenţa atestărilor.

Harta *Tată vitreg* ilustrează rolul pe care îl joacă instrumentele geografiei lingvistice în clarificarea unor chestiuni etimologice. Faptul că *maştehă* şi derivatele sale formează arie numai în nord-vestul ţării aduce un plus de informaţie în ceea ce priveşte istoria cuvântului menţionat.

Denumirile motivate semantic, atestate sporadic în diferite puncte ale domeniului dacoromân, pun în lumină o serie de aspecte de natură sociolingvistică deosebit de interesante pentru descrierea spaţiului cultural românesc. Analiza lor presupune o documentare etnografică, dar şi un studiu al relaţiilor care se conturează în graiurile dacoromâne la nivelul câmpului lexico-semantic al familiei.

BIBLIOGRAFIE

ALRR. *Sinteză* = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, vol. III (în curs de elaborare), coordonator Nicolae Saramandu, de Irina Floarea, Ionuţ Geană, Mara Iuliana Manta, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen Radu, Daniela Răuţu.

Cihac II = A. Cihac, *Dictionnaire d’étymologie daco-romane. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs moderne et albanais*, Francfort, Ludolphe St-Goar, 1879.

DA I/1 = *Dicţionarul limbii române*, tomul I, partea 1, *A–B*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, 1913.

DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1974.

DLR XI/2 = *Dicţionarul limbii române.* Serie nouă, tomul XI, partea a 2-a, litera *T–Tocăliţă*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1982.

Evseev 1994 = Ivan Evseev, *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Timişoara, Editura Armacord.

Frâncu, Candrea 1888 = Teofil Frâncu, George Candrea, *Românii din Munţii Apuseni (moţii)*, Bucureşti, Tipografia Modernă Gr. Luis.

Gorovei 1898 = Artur Gorovei, *Cimiliturile românilor*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carl Göbl”.

Ionică 1984 = Ion Ionică, *Subdialectul muntean*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, p. 163–208.

Lăzărescu 1984 = Paul Lăzărescu, *Subdialectul moldovean*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, p. 208–240.

Magyar–román szótár 2005 = *Magyar–román szótár/Dicţionar maghiar–român*, Bucureşti.

Mărgărit 1995 = Iulia Mărgărit, *Case întregi, părinţi întregi*, în FD XIV, p. 139–140.

Neagoe 1984 = Victorela Neagoe, *Subdialectul bănăţean*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, p. 240–284.

TDRG 3 = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band III, *P–Z*, Otto Harrasowitz, Wiesbaden, 1989.

BDD-A21079 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:14 UTC)

Uriţescu 1984 = D. Uriţescu, *Subdialectul crişean*, în *Tratat de dialectologie românească*, Bucureşti, Editura Scrisul Românesc, p. 390–399.
Voronca 1998 = Elena Niculiţă Voronca, *Datinile şi credinţele poporului român... adunate şi aşezate în ordine mitologică*, I, II, Bucureşti, Editura Saeculum.
Vulpe 1984 = Magdalena Vulpe, *Subdialectul maramureşean*, în *Tratat de dialectologie românească*, Bucureşti, Editura Scrisul Românesc, p. 320–354.

DÉNOMINATIONS POUR 'PARÂTRE' DANS LES PARLERS DACOROUMAINS, SUR LA BASE DE L' *ALRR. SINTEZĂ*

Résumé

Dans cet article nous avons analysé, sur la base de l'ALRR. Sinteză (IIIe volume), les désignations dialectales utilisées au sens 'parâtre' dans les patois dacoroumains. Nous avons dégagé les principales aires lexicales et les rapports chronologiques existants entre elles. La distribution aréologique des mots a été extrêmement utile, car elle nous a permis de raffiner l'analyse à l'égard de l'histoire de la famille lexicale de *maştehă*. En même temps, la recherche concernant l'évolution de l'adjectif numéral ordinal qui fait partie de la désignation *tată (de)-a(l) doilea* nous a fourni des informations intéressantes pour la morphologie dialectale du roumain. Un autre aspect important sur lequel nous nous sommes penchée a été la motivation sémantique des mots. Particulièrement intéressantes ont été ces motivations qui reflètent les mentalités et les pratiques tradititionnelles des locuteurs.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române

BDD-A21079 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:14 UTC)